Stockholms universitet

Kriminologiska institutionens remissvar på SOU 2024:93

Bilaga 1. Effektivare verktyg för att bekämpa brott av unga lagöverträdare.

Sammanfattning av kriminologiska institutionens yttrande

Kriminologiska institutionen har fokuserat på de många förslag (kapitel 8-15) som rör utökade statliga tvångsmedel mot barn och unga lagöverträdare. Institutionen avvisar i princip alla utredningens förslag. Det enda av utredningens förslag vi tillstyrker är den utvidgade rätten för barn som misstänks för brott att få juridiskt biträde.

Vår huvudinvändning är att utredningen inte har påvisat att de mycket långtgående utvidgningarna av statens rätt att utöva tvångsmedel mot barn vare sig är effektiva eller kommer vara till de brottsmisstänkta barnens eller ungas bästa. Det har inte påvisats att förslagen kommer minska ungas brottslighet och därmed inte heller omfattningen av framtida brottsoffer.

Utredningens direktiv

Utgångspunkten för utredningsdirektiven och de förslag som lämnas av utredningen är den under de allra senaste åren ökande grova våldsbrottsligheten bland barn och unga. Uppdragets övergripande mål var att föreslå en rad åtgärder i syfte att stärka rättsväsendets möjligheter att förhindra, utreda och lagföra brott som begås av unga personer (s. 789).

I direktiven till utredningen ingår att analysera och lämna författningsförslag på följande områden:

- Behovet av att kunna anhålla och häkta brottsmisstänkta barn i åldern 15–17 år i fler fall än i dag
- Lämna författningsförslag som möjliggör kvarhållande av unga brottsmisstänkta i fler fall och under längre tid än vad som är möjligt i dag
- Föreslå hur göra det möjligt att använda hemliga tvångsmedel i brottsutredningar mot barn under 15 år som misstänks för grova brott
- Analysera och ta ställning till hur preventiva tvångsmedel ska få användas mot personer som inte har fyllt 15 år
- Ta ställning till om möjligheterna att använda tvångsmedel mot brottsmisstänkta personer som inte har fyllt 15 år ska utökas

Stockholms universitet

- Ta ställning till om biometrisk information om personer som inte har fyllt 15 år ska få lagras och användas i större utsträckning
- Ta ställning till om rätten till juridiskt biträde och offentlig försvarare för en misstänkt som inte har fyllt 15 år respektive 18 år bör ändras

Mot bakgrund av skyddet för grundläggande fri- och rättigheter som står på spel framhåller direktiven särskilt att utredaren ska

- väga behovet av en effektiv brottsbekämpning mot grundläggande fri- och rättigheter såsom den enskildes rätt till skydd för sin personliga integritet och skydd mot frihetsberövanden samt
- analysera om och säkerställa att de förslag som lämnas är förenliga med de krav som ställs upp enligt regeringsformen, Europakonventionen, barnkonventionen och Sveriges åtaganden i övrigt när det gäller mänskliga rättigheter

Slutligen fick utredaren uppdraget att utreda vissa andra frågor för att åstadkomma en mer effektiv brottsbekämpning. Dessa rör olika former av hemlig avlyssning och övervakning mm. Vi har inte berört just dessa sistnämnda förslag i vårt remissvar.

Utredningens förslag

I utredningen lämnas följande förslag:

- *Förlängd tidsfrist för häktade barn*. Utredningen anser att den sammanhängande tid som barn får vara häktade innan åtal väcks behöver förlängas från tre månader till fem månader. Förslaget förväntas leda till att fler barn kommer att vara häktade under längre tid än i dag.
- *Utökade möjligheter att använda tvångsmedel som inte är hemliga*. Idag får inte alla tvångsmedel användas mot barn under 15 år. Utredningen föreslår att tvångsmedel som avspärrning, kvarstad och förvar ska få börja användas även mot barn när särskilda skäl föreligger. Möjligheten att använda husrannsakan och kroppsvisitation mot barn under 15 år ska utökas genom att det nuvarande kravet på särskilda skäl tas bort. Förslagen motiveras huvudsakligen av brottsutvecklingen. Förslagen förväntas leda till att fler barn som misstänks för brott utsätts för dessa tvångsmedel.
- *Utökade möjligheter att hålla kvar brottsmisstänkta barn*. Utredningen föreslår att tiden som polisen får hålla kvar

brottsmisstänkta barn, i syfte att överlämna dem till föräldrar, annan vårdnadshavare, en tjänsteman inom socialtjänsten eller någon annan lämplig vuxen person, fördubblas från dagens tre timmar till sex timmar. Även tiden som brottsmisstänkta barn under 15 år är skyldiga att stanna kvar för förhör förlängs med tre timmar. Förslagen förväntas leda till att barn hålls kvar av polisen i fler fall och under längre tid än i dag.

- *Utökade möjligheter att använda biometri i brottsbekämpning*. Utredningen föreslår att dna-analys, fingeravtryck, fotografi, video, röstprov och handstilsprov ska få tas från barn under 15 år som är skäligen misstänkta för brott. Förslagen förväntas påverka barn som misstänks för eller konstateras vara skyldiga till allvarliga brott.
- *Hemliga tvångsmedel får användas i brottsutredningar mot barn*. Utredningen föreslår att hemlig avlyssning och hemlig övervakning av elektronisk kommunikation, hemlig kameraövervakning, hemlig rumsavlyssning och hemlig dataavläsning ska få användas mot barn under 15 år som misstänks för ett allvarligt brott. Förslaget begränsas till brott med fyra eller fem års fängelse som minimistraff. Regleringen föreslås tidsbegränsas att gälla i fem år.
- *Förslag om utvidgad rätt till juridiskt biträde för barn*. Utredningen föreslår att barns rätt till juridiskt biträde utvidgas genom att kravet på synnerliga skäl byts ut mot särskilda skäl. Det föreslås också att barn som häktas på grund av vägran att fullgöra vittnesplikten ska ha en absolut rätt till ett juridiskt biträde. Förslagen stärker barns rättigheter.

Kriminologiska institutionens bedömning

Utredningens förslag om utvidgade tvångsmedel mot barn i framförallt 12-14 års ålder som misstänks för brott är mycket långtgående. Vår bedömning är att så gott som alla förslag leder till ökade intrång i barns personliga integritet utan att detta kommer påverka ungdomsbrottslighetens utveckling.

Det är givet att dessa förslag utvidgar möjligheterna för framförallt polisen att utreda och klara upp brott. I vilken mån polisens arbete de facto kommer bli mer effektivt är dock oklart av utredningens arbete. I vilken utsträckning dessa långtgående verktyg dessutom kommer drabba oskyldiga barn som misstänks för brott de inte begått klargörs inte. Utredningen belyser dessutom att en mängd barn som själva inte ens misstänks för att ha begått brott påverkas av ökad statlig tvångsmakt. Det handlar t ex om ”barn som är

syskon, vänner och bekanta till brottsmisstänkta barn” (s. 35). Redan detta borde vara tillräckligt för att avvisa förslagen.

Förslagens brottspreventiva effekter

Utredningen menar att huvudanledningen till förslagen om utvidgade tvångsmedel mot barn är den allvarliga brottsutvecklingen bland barn och unga. Förhoppningen är att användningen av alla dessa tvångsmedel mot barn kommer ”generellt bidra till att motverka barns brottslighet” och “förväntas bidra till att färre brott begås” (s. 35). Det får sägas vara en förhoppning med obefintligt stöd i forskning.

Det är enkelt att konstatera att redan idag har polisen tillgång till dessa tvångsmedel för brott där de misstänkta barnen är 15-17 år gamla utan att polisen förmått stoppa den brottsutveckling som utredaren åberopar som huvudskäl till förslagen. Utredningen har inte påvisat att en utvidgning till att omfatta 12-14 åringar skulle göra dessa tvångsmedel mer effektiva.

Som institutionen gjort i tidigare remisser (se t.ex. institutionens remissvar till SOU 2024:39) vill vi återigen påminna om slutsatserna från den statliga utredningen om slopad ungdomsreduktion för åldrarna 18–20 år (SOU 2018:85). I denna konstaterade utredaren, dåvarande Riksåklagare och nuvarande Rikspolischef Petra Lundh, att resultat från hjärnforskningen, utvecklingspsykologin och kriminologin bara går att tolka som ett stöd för att behålla ett hänsynstagande till gärningspersoners låga ålder i relation till rättsliga åtgärder. Utredningen skrev (s. 15): ”Mot denna bakgrund drar vi slutsatsen att det inte finns något empiriskt, eller erfarenhetsbaserat, stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare”. Denna slutsats är naturligtvis än mer relevant när det som här handlar om barn i ålder 12-14 år som misstänks för brott som de inte ens kommer kunna dömas för.

Vi vill också påminna att våldsbrottsligheten generellt minskar bland barn och unga i Sverige (se t. ex. Estrada, Flyghed & Nilsson 2022). Vi vet också att de allra flesta barn som begått brott inte fortsätter att begå nya brott (se t. ex. Tham 2022). I en aktuell kunskapsöversikt av nordisk forskning om effekter av straff (Alm 2024) är det tydligt att barn och unga riskerar att påverkas negativt av inlåsning och häktning. Nyligen har också straffrättsexperten Axel Holmgren reserverat sig mot förslagen av skärpning av straff för barn och unga i SOU 2024:39. Holmgren påpekar i sitt yttrande (s. 368) ”att ökad repression – framför allt i form av frihetsberövande påföljder – kan ha en direkt kontraproduktiv effekt, i det avseendet att den ökar risken för återfall i brott (se bl.a. SOU 2018:85 s. 207 f. och 261)”.

Stockholms universitet

Bilaga 1

Vi menar därför att det i tidigare forskning finns goda och välkända empiriska skäl att anta att förslagen som gäller mer tvång och kvarhållande av barn skulle innebära negativa konsekvenser för barnens utveckling.

Förslagens konsekvenser för den personliga integriteten

Utöver förslagens begränsade brottspreventiva effekter vill vi framhålla att institutionen delar den kritik och de synpunkter som framförs i det särskilda yttrande av experten Markus Bergdahl. Under senare år har Sverige genomgått en snabb och omfattande utvidgning av tvångsmedel, där allvarliga integritetsintrång införts utan tillräcklig konsekvensanalys och uppföljning. Vi instämmer i Bergdahls bedömning att utredningens förslag saknar en tydlig genomgång av både deras behov, nytta och effekt, vilket är särskilt allvarligt när det gäller tvångsmedel mot barn.

Institutionens syn på häktning av barn

Vi vill särskilt uppmärksamma de delar av utredningens förslag som rör häktning av barn. Vi delar utredningens bedömning att det inte finns behov av att sänka kraven för att kunna häkta misstänkta barn i åldern 15–17 år och står bakom att särbehandlingen av barn i häkte ska behållas. Däremot avstyrker vi förslaget att förlänga den nuvarande tidsfristen för häktning av barn från tre till fem månader.

Kritik mot häktningspraxis

Sverige har under lång tid fått både nationell och internationell kritik för användningen av häktning och restriktioner samt den isolering som präglar svenska häktesförhållanden. Kritiken har varit särskilt allvarlig när det gäller barn (se bland annat Barnombudsmannen 2013; CPT 2009; CRC 2015). Forskningen visar tydligt att barn är särskilt sårbara för negativa konsekvenser av frihetsberövande och isolering, vilka kan ha allvarliga och skadliga effekter på deras psykiska och fysiska hälsa (Shalev 2008; Smith 2006). Forskning har även visat att häktning är en särskilt belastande form av frihetsberövande, bland annat på grund av den osäkerhet som råder kring hur länge frihetsberövandet kommer att pågå och vad som sker därefter, vilket är särskilt svårt att hantera för barn (Freeman & Seymour 2010). Denna problematik har tidigare uppmärksammats i utredningar och låg delvis till grund för införandet av tremånadersfristen för häktning av barn samt det lagstadgade kravet på minst fyra timmars daglig mellanmänsklig

kontakt (SOU 2016:52, s. 147; prop. 2019/20:129). Det har dock visat sig att det senare lagkravet inte alltid efterlevs i praktiken. Enligt Kriminalvårdens mätningar fick nästan hälften av de häktade barnen under 2024 inte den kontakt de har laglig rätt till (Kriminalvården, 2025, s. 52), vilket tidigare även kritiserats av Justitieombudsmannen (se exempelvis JO Dnr O 21-2023; JO Dnr O 23-2023). En av de främsta orsakerna till den bristande efterlevnaden är den rådande överbeläggningen i häktena, som delvis är en följd av längre häktningstider (se Kriminalvården, 2025). Problemen med de svenska häktningsförhållandena kvarstår med andra ord trots tidigare lagändringar som syftat till att förbättra dem, och måste beaktas i överväganden om lagändringar av häktningsförfarandet.

Utredningens motivering och dess brister

Utredningen anser att det finns behov och nytta av att förlänga häktningsfristen för barn och motiverar detta med hänvisning till 1) brottsutvecklingen, 2) att häktningar hävs trots att de anses nödvändiga ur ett brottsutredningsperspektiv, samt 3) att det finns tillämpningsproblem kopplade till tremånadersfristen. Därutöver lyfter utredningen ytterligare skäl utanför det straffprocessuella området som argument för en förlängning av tidsfristen. Vi ifrågasätter samtliga av dessa motiveringar av flera skäl.

Barnkonventionen fastslår att frihetsberövande av barn ska vara en sista utväg och begränsas till den kortaste nödvändiga tiden. Enligt gällande rätt får barn redan idag häktas längre än tre månader om synnerliga skäl föreligger, exempelvis vid misstanke om grov brottslighet. Den ventil som infördes i lagstiftningen syftar just till att möjliggöra längre häktningstider i de fall de anses nödvändigt.

Utredningen konstaterar att en tremånadersfrist inte längre är ”rimlig” med hänvisning till utvecklingen av särskilt allvarlig brottslighet (s. 208). Redan idag finns en lagstadgad möjlighet att förlänga häktningstiden vid synnerliga skäl, exempelvis vid misstanke om grov brottslighet. Dessutom visar utredningen att 60 procent av häktningarna är kortare än tre månader. Häktning över tre månader bör därför fortsätta att betraktas som undantag, snarare än göras till norm genom en *generell* förlängning av tidsfristen oavsett brott som barn misstänks ha begått.

Utredningen påstår vidare att den nuvarande fristen innebär en risk att barn försätts på fri fot trots att fortsatt häktning är motiverad efter tre månader. Däremot görs ingen analys av hur ofta detta faktiskt sker. Istället hänvisar utredningen till att det ”har förekommit” att barn släppts tidigare än motiverat och att brott ”kan […] bli avsevärt svårare att utreda” när detta

sker (s. 183, 184). För att ett sådant påstående ska kunna motivera en lagändring krävs en betydligt noggrannare analys av omfattningen och konsekvenserna för brottsutredningen i dessa fall. Utan detta underlag är det inte möjligt att avgöra hur omfattande problemet är och om det överhuvudtaget motiverar en lagändring.

Vidare hänvisar utredningen till att tillämpningen av tremånadersfristen varierar mellan domstolar (s. 183). Detta problem förefaller dock handla mer om brister i praxis än om brister i lagstiftningen. Liknande frågor om tillämpningsproblem – exempelvis gällande betryggande övervakning – menar utredningen kan och bör lösas genom utbildningsinsatser snarare än lagändringar (s. 189). Vi menar att samma argument kan appliceras på de påstådda tillämpningsproblemen av tidsfristen, som i så fall bör adresseras genom riktade utbildningsåtgärder snarare än genom en generell förlängning av häktningsfristen.

Slutligen anför utredningen att längre häktningstider kan minska incitamenten för vuxna att utnyttja barn i brottslig verksamhet och att ”en något längre häktningstid för barn som är kopplade till kriminella nätverk [skulle] kunna leda till att de under den tiden skyddas från att dras djupare in i kriminalitet” (s. 209). Detta är ett ytterst problematiskt argument. Häktning är det mest ingripande straffprocessuella tvångsmedlet staten har till sitt förfogande och ska enbart användas för att förhindra risk för kollusion, flykt och/eller recidiv. Att argumentera för längre häktningar av barn i syfte att bekämpa rekrytering till gäng och skydda barn från kriminalitet är att tillskriva häktning ett syfte det inte är avsett för. Samhällets ansvar för att skydda utsatta barn ska givetvis uppnås med andra medel än häktning.

Risker med förslaget underskattas

Utöver bristerna i förslagets motivering anser vi att utredningen underskattar de risker som förslaget medför. Den tar visserligen upp att en längre häktningsfrist potentiellt kan minska effektiviteten i brottsutredningar, men avfärdar denna risk utan en seriös analys (s. 210). Vi menar att denna risk är betydligt större än vad utredningen ger uttryck för.

Att tidsfrister har en viktig handlingsdirigerande funktion betonades vid införandet av de nuvarande tidsfristerna (SOU 2016:52). I samband med att dessa infördes varnade flera remissinstanser, däribland Lagrådet (2020), för att omotiverat långa tidsfrister kan minska incitamenten att bedriva effektiva utredningar, signalera att den angivna tidslängden är att betrakta som godtagbar, och därmed förskjuta proportionalitetsbedömningar

(Justitieutskottets betänkande 2020/21:JuU43, s. 15). En liknande farhåga lyfts även av experten Markus Bergdahl i sitt särskilda yttrande i föreliggande utredning. Vi delar den bedömningen och vill särskilt framhålla risken att en förlängd tidsfrist kan leda till längre häktningstider för barn i allmänhet, även i fall där det inte är befogat. Givet de allvarliga negativa konsekvenser av häktning – som förvärras ju längre barnet är frihetsberövat – innebär en förlängning av tidsfristen betydande risker med långtgående negativa konsekvenser. Detta belyses i vår mening inte tillräckligt i utredningen. Som utredningen själv visar understiger 60 procent av häktningarna tremånadersgränsen. En generell förlängning av fristen riskerar därför att leda till längre häktningstider även i dessa fall, där längre frihetsberövande inte är nödvändigt.

Vidare bör det uppmärksammas att den föreslagna tidsgränsen på fem månader endast är en månad kortare än den sexmånadersfrist som initialt föreslogs för vuxna i förarbetena till dess implementering 2021 (SOU 2016:52, prop. 2019/20:129). Den efterföljande förlängningen av fristen för vuxna från sex till nio månader var starkt omstridd och kritiserades av bland annat Lagrådet, Justieombudsmannen och Justitiekanslern, med argumentet att en frist om sex månader var mer ändamålsenlig (se Justitieutskottets betänkande 2020/21:JuU43, s. 15). Slutligen bör det även nämnas att Barnombudsmannen tidigare förordat en tidsfrist för barn på 30 dagar istället för tre månader, och att Barnrättskommittén rekommenderar att barn ställs inför rätta inom 30 dagar efter frihetsberövandet har påbörjats (prop. 2019/20:129, s. 18, 20). Sett i detta sammanhang är utredningens föreslagna förlängning av tidsfristen till fem månader för häktning av barn anmärkningsvärt lång, och kan starkt ifrågasättas utifrån ett proportionalitets- och barnrättsperspektiv.

Institutionens ställningstagande gällande häktning av barn

Sammantaget riskerar en förlängning av tidsfristen att leda till obefogat långa häktningstider för barn, med betydande risker för allvarliga negativa konsekvenser, utan att lösa de problem som utredningen pekar på. Redan idag finns möjlighet att häkta barn längre än tre månader när synnerliga skäl föreligger. Vi vill även särskilt belysa att förslaget går i motsatt riktning från Barnkonventionens princip att barn endast ska frihetsberövas under kortast möjliga tid. Institutionen avstyrker därför utredningens förslag om att förlänga tidsfristen och anser att den nuvarande gränsen på tre månader bör behållas.

Stockholms universitet

Bilaga 1

Slutsats

Kriminologiska institutionen avvisar samtliga av utredningens förslag med undantag för utvidgad rätt för barn som misstänks för brott att få juridiskt biträde. Utredningen har inte påvisat att förändringarna kommer vara till de brottsmisstänkta ungas bästa. Det har heller inte påvisats att förslagen kommer minska den allvarliga brottsligheten bland barn och därmed omfattningen av framtida brottsoffer.

Beredning och beslut

Remissvaret beslutades per capsulam den 10 mars 2025 av Kriminologiska institutionens styrelse. Professor Felipe Estrada deltog inte i beslutet, eftersom han är en av författarna till remissen tillsammans med doktorand Emeli Lönnqvist. Protokollförare var Silsa Heilborn, administrativ chef. Yttrandet har expedierats av Kriminologiska institutionen.

Stockholms universitet

Bilaga 1

Referenser

Alm, S. (2024). Konsekvenser av fängelsestraff i Norden. Rapport. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Barnombudsmannen. (2013). Från insidan. Barn och unga berättar om tillvaron i arrest och häkte. Rapport. Stockholm: Barnombudsmannen.

CPT (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment). (2009). Preliminary observations made by the delegation of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) which visited Sweden from 9 to 18 June 2009. CPT/Inf (2009) 23.

CRC (Committee on the Rights of the Child). (2015). Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden. CRC/C/SW/CO/5.

Estrada, F., Flyghed, J., & Nilsson, A. (2022). *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. Lund: Studentlitteratur.

Freeman, S. & Seymour, M. (2010). 'Just waiting': The nature and effect of uncertainty on young people in remand custody in Ireland. *Youth Justice*, 10(2), 126-142.

JO Dnr O 21-2023. Opcat-inspektion av Kriminalvården, häktet Kronoberg, den 18-20 september 2023.

JO Dnr O 23-2023. Oanmäld Opcat-inspektion av Kriminalvården, häktet Salberga, den 26–28 september 2023.

Justitieutskottets betänkande 2020/21:JuU43. Effektivare hantering av häktningar och minskad isolering.

Kriminalvården. (2025). Kriminalvårdens årsredovisning 2024. Norrköping: Kriminalvården.

Lagrådet. (2020). Remissvar. Effektivare hantering av häktningar och minskad isolering. Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2020-11-03.

prop. 2019/20:129. Effektivare hantering av häktningar och minskad isolering.

Shalev, S. (2008). *A sourcebook on solitary confinement*. London: Mannheim Centre for Criminology.

Smith, P. S. (2006). The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature. *Crime and Justice*, 34(1), 441–528.

Stockholms universitet

Bilaga 1

SOU 2016:52. Färre i häkte och minskad isolering. Statens offentliga utredningar.

SOU 2018:85. Slopad straffrabatt för unga myndiga. Statens offentliga utredningar.

SOU 2024:39. Skärpta regler om ungdomsövervakning och straffreduktion för unga. Särskilt yttrande från expert Axel Holmgren.

Tham, H. (2022): ”Tidiga ingripanden och individinsatser som kriminalpolitisk strategi”. I: Estrada, F., Flyghed, J., & Nilsson, A. (2022). *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. Lund: Studentlitteratur.

Stockholms universitet

BESLUT

2025-03-10 Dnr SU FV-0021-25

Felipe Estrada
Ordförande i institutionsstyrelsen
Kriminologiska institutionen

Samhällsvetenskapliga fakulteten

Protokollförare
Silsa Heilborn
Administrativ chef

Yttrande över remiss: SOU 2024:93, Effektivare verktyg för att bekämpa brott av unga lagöverträdare

Synpunkter från Kriminologiska institutionens forskare och experter har inkommit till institutionsstyrelsen och redovisas i bifogad bilaga 1, som utgör Kriminologiska institutionens svar.

BESLUT

Kriminologiska institutionens institutionsstyrelse godkänner bifogad remissvar på SOU 2024:93, Effektivare verktyg för att bekämpa brott av unga lagöverträdare. Professor Felipe Estrada deltog inte i beslutet, eftersom han är en av författarna till remissen.

Delges:

Kriminologiska institutionen
Samhällsvetenskapliga fakulteten
Juridiska fakultetskansliet